

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради. - 1994. - № 11. - Ст. 50.

5. Бондаренко І. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи: поняття та ознаки // Право України. - 2003. - № 4. - С.18-21.

6. Пікуля Т.О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2004. - 203 с.

7. Осадчий В.І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: Монографія. - К.: Правові джерела, 1999. - 268 с.

8. Шакур В.І. Реформа органів кримінальної юстиції. Стратегія і тактика / В.І. Шакур // Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та східної Європи : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 14.10.2005) / за ред. О.С. Бодрука. - К.: НІМБ, 2006. - С. 66-72.

УДК 343.2.01

В.М. Бєсчастний

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті порушується питання необхідності дослідження кримінального права з позиції аксіології як фактору забезпечення ефективності кримінально-правового законодавства. Стверджується, що з'ясування ролі аксіології кримінального права у сучасному українському правовому просторі надасть можливість реального вдосконалення кримінально-правового законодавства України.

Ключові слова: *кримінальне право, аксіологія, цінність, злочин, покарання.*

В статье поднимается вопрос необходимости исследования уголовного права с позиции аксиологии как фактора обеспечения эффективности уголовно-правового законодательства. Утверждается, что установление роли аксиологии уголовного права в современном украинском правовом пространстве предоставит возможность реального совершенствования уголовно-правового законодательства Украины.

Ключевые слова: *уголовное право, аксиология, ценность, преступление, наказание.*

In the article the question of necessity of research of criminal right is affected from position of axiology as factor of providing of efficiency of criminals' legislation. It becomes firmly established that finding out of role of axiology of criminal right in modern Ukrainian legal space will give possibility of the real perfection of criminal right for Ukraine.

Key words: *criminal right, value, crime, punishment.*

Сучасний розвиток ключових галузей вітчизняного публічного права гальмується через недостатнє вивчення засобами філософії окремих

елементів права та його інституцій у суспільному бутті. З огляду на це, перед кримінальним правом постають реальні перспективи еволюції як галузі публічного права, що неминуче буде сприяти подальшому збагаченню змісту його аксіологічної сутності та елементів прояву. Відомо, що аксіологія в 20 столітті зайняла особливе місце в структурі філософського знання, виконуючи відносно пізнання економічної, політичної та правової сфер буття суспільства надійні методологічні функції. Це означає, що сутність цих функцій відносно права та його галузей полягає в тому, що воно (право) розглядається як ціннісний феномен буття за своєю природою, змістом, структурою й тому може бути адекватно відображений тільки у відповідному знанні про нього в межах аксіології як логіки пізнання¹.

Безперечно, аксіологічне дослідження права має важливе наукове, практичне та моральне значення, оскільки дозволяє звернути увагу не тільки на соціокультурні засади та детермінанти права, зв'язок із державою, але й на його духовні аспекти, ідеали, рівень свідомості суспільства. Без ціннісного підходу до права неможливо виявити його призначення в загальнолюдському, соціальному та культурному розвитку, осягнути його специфічну природу. До того ж, аксіологічне дослідження правової реальності, права загалом або окремої його галузі надає можливість зазначати про дотримання або недотримання загальноновизнаних людських цінностей, ідеалів та стандартів у тій або іншій державі. Це, передусім, стосується аксіологічного дослідження кримінального права, норми якого мають застосовуватися як крайній, останній засіб, коли засоби регулювання суспільних відносин інших галузей права запишаються безсилимими та недієвими.

Зважаючи на важливість аксіологічного пізнання кримінального права, необхідно відмітити, що питанням цінностей кримінального права та кримінально-правових цінностей у сучасній кримінально-правовій науці приділено недостатньо уваги. Різні аспекти аксіології кримінального права досліджували такі вчені як Ю.В. Баулін, В.А. Бачинін, В.І. Борисов, Г.В. Гребеньков, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, О.М. Костенко, М.В. Костицький, О.М. Литвак, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк та інші. Однак досьогодні запишаються недостатньо дослідженими питання кримінально-правових цінностей, зокрема й кримінального права як цінності загалом.

Отже, метою запропонованої статті є дослідження загальних питань аксіологічного виміру кримінального права України.

Проблему суспільної цінності сучасного кримінального права України можна розглядати з двох визначальних позицій. Перша пов'язана з

¹ Гребеньков Г.В. Очерки по философии права: монография / Г.В. Гребеньков. - Донецк: Донецкий юридический институт ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2009. - С. 9

місцем і роллю кримінального права у вітчизняній правовій системі, друга позиція характеризується змістом основних завдань, покладених на цю правову галузь як на один із головних правових інструментаріїв регулювання суспільних відносин.

Порядок розгляду питань про місце кримінального права у правовій системі України ми побудуємо за схемою, основними елементами якої постають поняття: фундаментальна галузь права; галузь публічного права; галузь права, нормами якої визначені питання про злочин та покарання.

Кримінальне право – це класичний зразок фундаментальної галузі так званого публічного права.

Зупинимося докладніше на кожній зі складових цієї характеристики. Фундаментальність кримінального права означає, що воно є невід'ємною складовою підвалин вітчизняної правової системи разом із іншими профілюючими галузями права, такими як конституційне право, цивільне право, адміністративне право, а також процесуальними галузями, і утворює провідну ланку розвинутої правової системи, її непорушне осердя¹.

Структурно фундаментальні галузі української системи права складаються з трьох функціональних поясів (в основу поділу системи фундаментальних галузей права на функціональні пояси покладене функціональне призначення цих галузей, воно може бути регулятивним, охоронним або змішаним).

Перший пояс утворює конституційне право, норми якого є відправними у формуванні змісту інших фундаментальних правових галузей. Первинність конституційного права відносно інших фундаментальних галузей права не потребує додаткових доказів і роз'яснень. Згадаймо лише те, що його норми мають вищу юридичну силу та відіграють роль своєрідних першоснов, за допомогою яких будуються інші фундаментальні галузі права, визначається їх функціональне призначення та орієнтири стратегічного розвитку.

Другий функціональний пояс утворюють норми адміністративного і цивільного права, за допомогою яких найчастіше втілюються в життя базові конституційні принципи, що стосуються таких важливих питань як: правовий статус людини і громадянина, власність, організація та функціонування виконавчих і розпорядчих органів влади тощо.

Третій функціональний пояс системи фундаментальних галузей права утворює кримінальне право, функціональне призначення якого має яскраво виражену охоронну спрямованість: захист суспільства від найбільш небезпечних правопорушень – злочинів.

¹ Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. I / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 247.

Щоб наше уявлення про місце кримінального права в підвалинах правової системи України було більш повним, слід навести загальні характеристики фундаментальних галузей права, що й пропонує С.С. Алексєєв. На його думку, фундаментальні галузі: 1) вичерпно конкретизують генеральні юридичні режими, групові методи правового регулювання; 2) відрізняються юридичною "чистотою", яскравою контрастністю, юридичною несумісністю і тим самим виключають можливість взаємного субсидіарного застосування норм, що входять у ці галузі; 3) юридично первинні, тобто містять вихідний правовий матеріал, який пізніше так чи інакше використовується під час формування правових режимів інших галузей; 4) у своїй сукупності як ядро цілісної системи вони мають струнку завершену архітектуру, спаяні чіткими закономірними залежностями, ієрархічними зв'язками¹.

Безперечно, перелік цих характеристик не є вичерпним, і його можна доповнити окремими положеннями, що стосуються практичної ролі, яку відіграють фундаментальні галузі в суспільному житті. Кожна з цих правових галузей: 1) виконує окреме стратегічне завдання в процесі регулювання суспільних відносин; 2) маючи особливі характеристики галузеві правосуб'єктності, відіграє одну з вирішальних ролей у реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; 3) здійснює безпосереднє правове супроводження функціонування всіх або окремих гілок влади; 4) у власній структурі обов'язково містить норми правової відповідальності; 5) обслуговується відповідною процесуальною галуззю або підгалуззю.

Наступним аспектом, який характеризує місце кримінального права в правовій системі України, є його публічність. Публічне право – це одна з компонентів правової системи держави, що об'єднує галузі права, якими регульовано суспільні відносини, котрі забезпечують загальний, сукупний (публічний) інтерес. До галузей публічного права відносять: міжнародне публічне право, конституційне право, адміністративне право, фінансове, земельне право, кримінальне та кримінально-процесуальне право та низка інших.

Потрібно зазначити, що норми галузей, об'єднані в публічне право, обслуговують суспільні відносини, обов'язковою стороною яких мають бути владні структури, наділені правом відстоювати публічні (загальні) інтереси. Зазначені владні структури можуть представляти як державні, так і недержавні інститути.

Єдиною сферою застосування кримінального права є сфера визначення діянь як злочинів та заходів державного примусу за вчинення цих діянь. Найрозповсюдженішим видом цих заходів є покарання.

¹ Алексєєв С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. I / С.С. Алексєєв. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 248.

Останнім часом у науковій і навчальній літературі висловлюються думки про доцільність використання в кримінально-правовій науці підходу, відповідно до якого кримінальне право можна поділити на публічне та приватне. Прихильники цієї точки зору вважають, що кримінальне приватне право має охоплювати норми, в яких чітко прослідковується метод диспозитивності в регулюванні кримінально-правових відносин.

На нашу думку, під час вирішення цієї проблеми слід спиратись на висновки, яких дійшов В.Б. Авер'янов, котрий стверджує, що вирішальним критерієм віднесення конкретної галузі до публічного чи приватного права є не характер суб'єктів суспільних відносин, що підлягають регулюванню, а характер власне регулювання цих відносин, який виявляється у специфічній меті регулювання та його юридичних наслідках¹.

Виходячи з цього, можна констатувати, що немає принципового значення, коли в кримінально-правовому регулюванні використовуватимуться імперативний та диспозитивний методи, позаяк характер регулювання цих відносин і його остаточна мета спрямовані на відстоювання загальних (публічних) потреб.

Слід зауважити, що сучасний розвиток ключових галузей вітчизняного публічного права гальмується через недостатнє вивчення проблем філософії їх окремих інститутів та призначення в суспільстві. З огляду на це перед кримінальним правом постають реальні перспективи еволюції як галузі публічного права, що неминуче сприятиме подальшому збагаченню змісту його аксіологічних характеристик.

Посідаючи ключове місце в базисі правової системи України, кримінальне право України відіграє провідну роль у процесах регулювання суспільних відносин.

Фундаментальна галузь публічного права забезпечує виконання всього комплексу правових функцій (регулювання, охорони та виховання). Цими високими і беззаперечними характеристиками можна завершити розгляд питання про роль і місце кримінального права у правовій системі України².

Наступним компонентом, без якого наведені характеристики суспільної цінності кримінального права будуть відчутно неповними, слід вважати основні завдання, покладені на цю правову галузь.

Останнім часом кримінальне право є динамічним і в нормативному плані, певною мірою, нестабільним правовим інструментарієм регулювання суспільних відносин. Це пояснюється як його багатофункціональністю, так і швидкоплинним змінням тактичних завдань певних кри-

¹ Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування / В.Б. Авер'янов // Право України. - 1998. - № 8. - С. 9.

² Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : [учебник] / отв. редактор за служебный деятель науки и техники Украины, доктор юридических наук, профессор Е.Л. Стрельцов. - Х.: ООО «Одиссей», 2006. - С. 49.

мінально-правових норм, коригованих поточними суспільними інтересами в конкретних соціальних сферах.

Зміни, що почалися в українському суспільстві у 90-х роках минулого століття, не могли не зумовити процеси трансформації теорії та практики вітчизняного кримінального права. Потреба в побудові нової незалежної країни, становлення її основних інституцій, фактичне змінення суспільно-економічної формації, проблеми впровадження елементів ринкової економіки в народне господарство, перегляд і підвищення правового статусу людини та громадянина, заходи щодо практичного втілення задекларованих намірів побудови демократичного суспільства – ось неповний перелік факторів, що радикальним чином вплинули на процес подальшого розвитку кримінального права в Україні.

За часів радянської влади кримінально-правова галузь відіграла роль потужного і надійного правового важеля, за допомогою якого на всіх владних рівнях реалізовувалася політика незмінно правлячої Комуністичної партії Радянського Союзу.

Однак кримінально-правова модель, в основі якої були тотальна державна регламентація, пріоритетність колективізму над інтересами конкретної людини, жорсткий державний примус, не могла розраховувати на тривале успішне функціонування. Можливості радянського кримінального права були штучно звуженими.

Поза всіляким сумнівом, після покладання на державу нових обов'язків, передбачених нормами статті 3 Конституції України, а саме щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини й відповідальності перед нею за свою діяльність, мають змінитися відносини між цими головними суспільними фігурантами, поміж іншим і у сфері відносин, регульованих кримінальним правом.

Проаналізувавши зазначені вище конституційні положення, можна дійти висновку, що вони загалом є визначальними для всіх галузей правової системи України, особливо це стосується представників так званого публічного права. Інша річ, що для реалізації цих високих декларацій кожна галузь використовуватиме власний набір правового інструментарію, який становлять тільки характерні для неї правові риси, форми, методи, функції, режими тощо.

Досліджуючи загальні питання аксіології кримінального права, необхідно виходити з таких положень: 1) норми кримінального права повинні забезпечувати належне правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам (ст. 3 Конституції України). Вони, безумовно, є вирішальними у визначенні високого правового статусу людини і громадянина в нашій країні, але не менш вирішальними щодо цього правового статусу є норми ст. 23, 68 Основного Закону України, які покладають на кожну люди-

ну й загальні обов'язки мати зобов'язання перед суспільством і неухильно додержуватися Конституції України та Законів України, не посягаючи на права і свободи, честь і гідність інших людей); 2) кримінальне право – це важлива складова публічного права, покликана відстоювати рівною мірою як публічні потреби, так і потреби конкретної людини, якщо вони кореспондуються із загальними інтересами і не протиставляються їм; 3) формою, у рамках якої реалізуються норми кримінального права, є кримінально-правові відносини, тобто відносини, пов'язані з визначенням того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Якщо правове забезпечення охорони цінностей, зазначених у ст. 1 КК України, можна розглядати як загальні ознаки суспільної цінності кримінального права, то публічність – це безпосередньо родова ознака цієї галузі.

Стратегічної мети кримінального права вдається досягти шляхом виконання його головних завдань, формування яких відбувається згідно з двома основними функціями цієї галузі права і відповідно до двох родових ознак, що характеризують його суспільну цінність.

Першим таким завданням можна вважати визначення того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами. Другим головним завданням кримінального права є визначення того, які покарання застосовуються до осіб, що вчинили злочин.

Не маючи за мету детально розкривати зміст кримінально-правової охорони та її вплив на загальну оцінку цінності кримінального права, хотілося би відмітити, що вчинення більшості злочинів можна локалізувати і згодом усунути тільки за умов умілого й оптимального розроблення кримінально-правових норм.

Завершуючи дослідження, потрібно ще раз зазначити, що воно відіграє вирішальну роль у регулюванні суспільних відносин. Саме за допомогою кримінально-правових норм можна належним чином протидіяти злочинності та розробляти стратегію профілактики злочинів.

УДК 341.1.8

А.М. Візір

**СПІВВІДНОШЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ СИЛИ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ
У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ**

У статті досліджується співвідношення юридичної сили міжнародно-правових договорів у сфері запобігання та протидії корупції, які є чинними для України на універсальному та регіональному рівнях.

Ключові слова: *запобігання та протидія корупції, міжнародні договори, ООН, Рада Європи.*